

ДИСКУСІЙНА ТРИБУНА

УДК 94(100) „1939/1945”

ШЛЯХ ДО ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (ДО 70-РІЧЧЯ ВІД ЇЇ ПОЧАТКУ)¹

Юрій Бадах, д.і.н., професор КНТЕУ,
капітан I рангу у відставці

В статті аналізуються процеси, які передували початку Другої світової війни. Розкривається механізм дії Версальсько-Вашингтонської системи, дається характеристика маневрів нацистської Німеччини та робиться акцент на політиці радянського керівництва в передвоєнний період.

Ключові слова: Версальсько-Вашингтонська система, політика „невтручання”, Мюнхенська конференція, колективна безпека, пакт про ненапад.

В статье анализируются процессы, которые происходили перед началом Второй мировой войны. Раскрывается механизм действия Версальско-Вашингтонской системы, дается характеристика маневров нацистской Германии и делается акцент на политике советского руководства в предвоенный период.

Ключевые слова: Версальско-Вашингтонская система, политика „невмешательства”, Мюнхенская конференция, коллективная безопасность, пакт о ненападении.

In the article the processes that occurred before the beginning of the Second World War are analyzed. The mechanism of activity of Versailles-Washington system is disclosed, the characteristics of Nazi Germany manoeuvres is given and the accent on the policy of soviet leaders in prewar period is made.

Key words: Versailles-Washington system, "hands-off" policy, Munich conference, collective security, Non-aggression pact.

Незважаючи на те, що 1 вересня 2009 р. виповнилося 70 років із дня початку Другої світової війни, дотепер у вчених немає одностайної відповіді на питання: чому виникла ця війна, хто і якою мірою несе відповідальність за її початок, чому відносно локальний європейський конфлікт переріс у світовий та ін.

На всі ці питання існує багато варіантів відповідей. Однак повсякчас у світі з'являються нові архівні документи, нові праці, які поступово розширюють межі історичного дослідження, що донедавна було не повною мірою вивченим, тому це викликає чергові спроби осмислити інформацію, що з'явилася, уточнити наявні знання про минуле з урахуванням політичної кон'юнктури.

¹ Збережено авторську стилістику – прим. ред.

Відомо, що Версальсько-Вашингтонська система, що була прийнята в 19-22 рр. ХХ ст. і за допомогою якої країни-переможці Першої світової війни хотіли вирішувати міжнародні відносини мирним шляхом, була не досконала. Вона мала глибокі протиріччя і формувалася без урахування інтересів країн, що програли в цій війні, у першу чергу, Німеччини та СРСР, що зробило їх супротивниками цієї системи. Так, Німеччина втратила великі території і всі колонії, виплачувала контрибуцію, обмежувалася в чисельності збройних сил, озброєнні та військовій техніці тощо. Від колишньої царської Росії відійшло п'ять країн, тому Радянський Союз намагався повернути їх до свого складу, а також провадив курс на здійснення світової соціалістичної революції. Таким чином, баланс сил між державами не був урівноважений, протиріччя не були усунені. Розгорнулась боротьба між провідними державами за новий розподіл світу, що супроводжувалася підготовкою до наступної світової війни.

Так, у 1921 р. до влади в Італії приходять фашисти на чолі з колишнім соціалістом Б. Муссоліні, які у 1935 р. розв'язують війну в Ефіопії [18, с. 138].

У 1931 р. Японія починає війну в Китаї, завойовуючи Маньчжурію, створюючи там державу Маньчжоу-го [18, с. 143].

У 1933 р. в Німеччині до влади приходить А. Гітлер, який очолює Націонал-соціалістичну німецьку робітничу партію. Причому його прихід до влади був обумовлений економічним неблагополуччям країни та незадоволенням німецького народу Версальсько-Вашингтонською системою. Використовуючи це незадоволення, А. Гітлер закликав народ узяти реванш за поразку в Першій світовій війні, забезпечивши німцям як «вищій расі» панівне місце у світі, поширити їх життєвий простір та поліпшити економічні умови [18, с. 147].

Вже у 1935 р. в Німеччині вводиться загальна військова повинність, а в березні 1936 р. без реальної протидії з боку Великої Британії та Франції А. Гітлер увів 30-тисячний підрозділ Вермахту в 50-кілометрову демілітаризовану Рейнську зону, порушуючи Версальський договір [14, с. 26].

Більшість вчених-істориків вважає, що початком підготовки до нової світової війни стало підписання в жовтні 1936 р. німецько-італійського протоколу про взаємну підтримку, за яким убачалося прагнення А. Гітлера та Б. Муссоліні зламати устрій, що склався в Європі після Першої світової війни [18, с. 150].

У листопаді 1936 р. Німеччина і Японія підписали так званий антикомінтернівський пакт, до якого у 1937 р. приєднується Італія, що стало прологом для формування великого союзу трьох агресивних держав, укріпивши позицію Німеччини як бастиону боротьби проти більшовизму. Пізніше до пакту долучаться Угорщина, Іспанія, Болгарія, Данія, Фінляндія, Румунія, Словаччина, Хорватія, Маньчжоу-го [34, с. 9].

У листопаді 1937 р. А. Гітлер на таємній нараді з вищим командуванням Вермахту оголосив про свій намір опанувати всю Європу і встановити в

ній «новий порядок», а для цього є тільки один шлях, шлях сили, який без ризику неможливий [34, с. 9]. 12 березня 1938 р. під виглядом «возз'єднання» 200-тисячна 8-а німецька армія Ф. Бока окупувала Австрію, де сформувався нацистський уряд, який оголосив країну землею третього Рейху [14, с. 26].

Причиною початку Другої світової війни були також події в Іспанії, де у 1936 р. проти республіканського уряду відбувся військовий бунт, до якого приєдналося 80 % армії і який очолив генерал Х. Санхурхо, а після його загибелі в авіакатастрофі генерал Б. Франко, якого підтримали Німеччина, Італія та Португалія. Республіканський уряд підтримав СРСР, надавши народній армії допомогу інструкторами, радниками, озброєнням та військовою технікою. Також, близько 42 тис. добровольців-інтернаціоналістів із 54 країн світу воювали на стороні республіки. Війна йшла три роки до падіння 28 березня 1939 р. Мадрида [7, с. 41]. Й. Сталін вважав, що Велика Британія і Франція, боячись посилення Німеччини й Італії, виступлять проти них. Однак цього не відбулося, незважаючи на те, що політика «невтручання» була широко задуманою диверсією проти світу, у провокуванні Другої світової війни [10, с. 109].

Ще одне вогнище війни виникає у квітні 1938 р., коли А. Гітлер приступає до вирішення проблем Судет і «польського коридору», щоб після цього просуватися до Прибалтики. Судетська область Чехословаччини, де проживало понад 3 млн. німців, була лише приводом, щоб знищити державу. 29–30 вересня 1938 р. в Мюнхені відбулася конференція голів урядів Німеччини, Італії, Великої Британії та Франції. На конференцію Чехословаччину не було запрошено, як і СРСР, що мав з нею договір про допомогу від 1935 р. На конференції Судетську область, яка за Версальським договором була передана Чехословаччині, змусили передати Німеччині. При цьому А. Гітлер запевнив Н. Чемберлена, прийнявши декларацію, що в нього вже жодних територіальних претензій ні до кого не буде. Це «мир на вічні часи», – запевнив Н. Чемберлен суспільство [14, с. 152–153].

Москва мала намір «стравити» Німеччину і Чехословаччину, на стороні якої повинні були виступити Велика Британія та Франція, тому закликала Чехословаччину не віддавати Судети. Однак, коли почалася криза в країні, уряд Чехословаччини звернувся за воєнною допомогою до СРСР, але отримав пораду, що допомогу треба шукати в Лізі Націй. І 28 вересня 1938 р. після повідомлення посольством Чехословаччини в Москві в Прагу, що СРСР на стороні Чехословаччини не виступить, уряд країни вирішив погодитися з рішенням Мюнхенської конференції чотирьох держав. Проте, коли Чехословаччина вже погодилася з вимогами і 1 жовтня німці зайняли Судетську область, уряд СРСР надіслав у Прагу відповідь, що треба було не здаватися, а воювати, і обіцяв підтримку [15, с. 135]. Хоча в СРСР говорили, що радянський уряд був завжди готовий стати на захист Чехословаччини, але тоді кордону з СРСР країна не мала. Від Радянського Союзу через Польщу та Румунію відстань до Чехословаччини становила 160 км.

Незважаючи на запевнення учасників Мюнхенської конференції, німці вже 15 березня 1939 р. окуповують всю Чехію, проголосивши утворення на її території двох протекторатів у складі Рейху – Богемії та Моравії. Словаччина стає окремою державою, яку очолили пронацистські сили, хоча такого рішення на Мюнхенській конференції не приймали [5, с. 272–274]. Це було зроблено Гітлером, який під тиском змусив керівництво Словаччини заявити про свою незалежність, що призвело до розпаду Чехословаччини [34, с. 273]. Німеччина санкціонувала передачу Закарпаття Угорщині, що викликало незадоволення Польщі, але заспокоїло СРСР, де побоювались, що ця територія могла стати зародком «Великої України» [5, с. 167]. Саме це був момент для Великої Британії та Франції, які підтримали і США, коли Гітлер «перейшов рубікон» [34, с. 7]. Проте 22 березня 1939 р. Німеччина вводить свої війська в Клайпеду (Мемель), яка була передана Литві у 1923 р. Лігою Націй під гарантії Великої Британії та Франції [34, с. 18].

28 квітня 1939 р. А. Гітлер розриває договір з Польщею від 1934 р., а також анулює німецько-англійську морську угоду від 1935 р., вимагаючи від Великої Британії повернути свої колишні колонії [14, с. 763].

У квітні 1939 р. Італія окупує Албанію [31, с. 712], а 22 травня 1939 р. укладає з Німеччиною військовий союз «Сталевий пакт» [33, с. 274]. Готуються до війни й інші держави, створюючи вогнища майбутньої війни, які остаточно сформується в кінці 30-х років ХХ ст.

Як бачимо, демократичні країни діяли нерішуче, умиротворюючи агресора. Велика Британія хотіла зіткнути Німеччину з СРСР, а той, навпаки, – Францію і Велику Британію з Німеччиною. США не бажали брати участь у роботі Ліги Націй і, взагалі, впали в ізоляціонізм. Незважаючи на ці події, війна між країнами Центральної та Західної Європи не розпочалася ні через Іспанію, ні через Чехословаччину. Й. Сталін переконався, що із західної окраїни Європу не підпалити. Однак на засіданні Політбюро ЦК ВКП(б) у 1939 р. він висловив думку про те, що для початку війни між Німеччиною та англо-французьким блоком треба підпалювати зі Сходу Європи та зробити все, щоб вона тривала якомога довше з метою виснаження обох сторін [30, с. 470]. Взагалі Й. Сталін мріяв включити всі континентальні держави Європи до складу СРСР, стерти всі кордони. Майбутня війна замислювалася Й. Сталіном як перший акт світової революції.

Цікаво, що СРСР перед Другою світовою війною приділяв значну увагу «колективній безпеці» в Європі. Першим кроком до неї була пропозиція Москви, висунута ще в лютому 1933 р. на Міжнародній конференції по роззброєнню, тобто відразу після приходу А. Гітлера до влади [10, с. 82]. Радянський Союз пропонував і регіональні пакти, і загальне роззброєння, загальну систему безпеки. Виникає питання: навіщо СРСР була потрібна «колективна безпека», кого він збирався захищати – поміщиків та капіталістів, які були «при владі в європейських державах»? Без будь-якої колективної безпеки Радянський Союз допомагав Німеччині готувати на радянській території її

танкістів, льотчиків, артилеристів, хіміків, а німецькі конструктори створювали в СРСР танки, літаки, підводні човни. Керівництво СРСР навіть допомагало А. Гітлеру виграти вибори у 1933 р., коли Й. Сталін наказав через Комінтерн німецьким комуністам виступати проти соціал-демократів, роз'єднавши противників нацизму [24, с. 34].

На той час СРСР був відгороджений від Німеччини цілим рядом країн, тому передбаченого нападу на Радянський Союз очікувати не доводилося. Крім того, СРСР мав велику територію, яку завоювати було надто складно, а якби це й сталося, контролювати її навряд чи комусь вдалося. Проте, СРСР не хотів германо-польського зближення, так само як німці – польсько-радянського. Це було не вигідно обом сторонам.

В Європі склалася ситуація, коли війна могла виникнути між Францією та Німеччиною чи Польщею та Німеччиною. З 1935 р. А. Гітлер робив спроби перетягнути Польщу на свою сторону для спільної боротьби проти СРСР, але в кінці 1938 р. він відмовився від цього плану. Проте напад Німеччини на Польщу автоматично б втягував у війну Францію та Велику Британію. СРСР же міг стати жертвою агресії тільки в останню чергу.

Взагалі, СРСР не було сенсу шукати союзу з Великою Британією та Францією, які потурали Німеччині, діяли нерішуче, тобто не були здатні навіть захистити власні інтереси. Тим більше, захищати інтереси СРСР вони ніколи не захочуть, тому Й. Сталін на їх допомогу і не розраховував, знаючи, що з Радянським Союзом демократичні країни ніяких справ не хотіли мати, як і він із ними. Й. Сталіну довелося вести подвійну політику – в Німеччині, лякаючи А. Гітлера об'єднатися з Великою Британією і Францією, та у Великій Британії, Франції, Польщі, Чехословаччині, лякаючи їх об'єднатися з Німеччиною. Мета такої політики Й. Сталіна – стравити Європу, втягнути її у війну, а потім завдати удару по знекровлених державах. З кінця 1938 р. в СРСР антигітлерівська пропаганда була припинена, а Гітлера переконували, що він може робити в Європі все, що хоче, Радянський Союз не втручатиметься в його справи.

А. Гітлер, починаючи з 21 березня 1939 р., вимагає від Польщі надати йому коридор на польській території для будівництва авто- та залізничної магістралі між Східною Пруссією і Німеччиною та віддати м. Данціг, яке разом зі Східною Пруссією було віддане Польській державі згідно з рішеннями Паризької мирної конференції у 1919 р. Уряд Польщі відмовлявся виконувати вимоги А. Гітлера, покладаючись на угоду з Великою Британією і Францією про взаємну безпеку від 31 березня 1939 р.

Для приборкання А. Гітлера в цьому питанні Велика Британія і Франція вирішили все ж притягнути на свою сторону Радянський Союз. На мою думку, це було їхньою помилкою. Саме після цього війна стала в Європі неминучою.

Й. Сталін дав згоду на переговори, і невдовзі в Москву прибули військові місії Великої Британії та Франції, які були зустрінуті на вищому рівні. 12 серпня 1939 р. почалися переговори, які від СРСР очолив Нарком оборони К. Ворошилов.

А. Гітлер дуже боявся союзу Великої Британії, Франції та СРСР. На його думку, це було б оточенням Німеччини з усіх сторін, що призвело б до блокади країни, в першу чергу сировинної.

Й. Сталін діяв безвідмовно: «Змусити Велику Британію і Францію напасти на Німеччину або звинуватити їх у зриві переговорів, потуранні агресії та покласти на них провину за виникнення війни в Європі». Це була дуже проста тактика – висувати неприпустимі вимоги, втихомирити А. Гітлера у випадку як прямої, так і непрямой агресії.

Велика Британія і Франція, підписавши договір про готовність напасти на Німеччину у випадку «непрямой агресії» з її сторони, опинилися б у важкому стані, і тоді СРСР буде вимагати перед усім світом виконання цього обов'язку. Але якщо Велика Британія і Франція не підпишуть договір, то СРСР оголосить їх пособниками агресора, які вже не в перший раз не хочуть приборкати А. Гітлера.

Проте за день до початку переговорів із Великою Британією і Францією Й. Сталін прийняв рішення розпочати переговори з Німеччиною, яка добивалась переговорів про розподіл Польщі. Він направив телеграму за підписом В. Молотова повіреному в справах СРСР у Німеччині Г. Астахову. У 17.30 12 серпня 1939 р. А. Гітлер вже був із нею ознайомлений. А. Гітлер повідомив міністру закордонних справ Італії графу Г. Чіано, що Москва згодна направити в СРСР представника Німеччини для політичних переговорів про пакт дружби [33, с. 237–238]. Підтверджує цей епізод і Г. Розанов [25, с. 84–86].

19 вересня 1939 р. В. Молотов дав згоду І. Ріббентропу на його візит до Москви. Таким чином, рішуче демонструючи всьому світу рішення «зупинити Гітлера», у той же час Й. Сталін таємно «протягував йому руку», забезпечивши себе від невдачі при будь-якому розвитку подій.

14 серпня 1939 р. під час переговорів маршал К. Ворошилов поставив запитання, чи готовий уряд Польщі надати коридори для пропускання радянських військ через польську територію у разі виникнення конфлікту з Німеччиною, і отримав негативну відповідь, хоча це було не в компетентності Великої Британії і Франції, які взагалі це питання не повинні були обговорювати. Тоді представники СРСР оголосили про намір укласти пакт із Гітлером про поділ Польщі, незважаючи на договір 1932 р. з Польщею про ненапад до 1944 р.

Це є плюсом для тих істориків, які вважають, що Й. Сталін зробив правильно, уклавши пакт з Гітлером, тому що Польща відмовилася дати коридори Червоній армії, яка хотіла її захищати. Тобто питання стояло так: чи поляки пускають радянські війська на свою землю, чи Червона армія разом з Гітлером знищує Польщу. Через 70 років можна сказати, що польський уряд зробив правильно. Чому? З чисто етичних міркувань, коли б СРСР хотів захистити Польщу від німецької агресії, то переговори слід було вести саме з нею, тому що йшлося про безпеку Польщі та Радянського Союзу, і тут Франція та Велика Британія ні при чому. СРСР і Польща в цьому питанні мали спільні інтереси – не пустити Німеччину на Схід, тому треба було запросити Польщу до переговорів як суверенну державу.

На мою думку, наслідком дозволу поляків на прохід Червоної армії через Польщу стали б події, схожі на ті, що відбулися пізніше в Прибалтиці, коли прибалти дозволили радянським військам розміститися на своїй території для гарантування «безпеки» від агресії А. Гітлера, що обернулося «повстанням народних мас», «поваленням законних урядів», «добровільним вступом до СРСР», колективізацією і т.ін. А безпеку Литві, Латвії, Естонії Червона армія «забезпечила» влітку 1941 р., коли за кілька днів німці розбили радянські війська в цих країнах.

Керівник переговорів, Нарком оборони К. Ворошилов наголосив про підписання пакту про ненапад з Німеччиною, тому що переговори з Францією та Великобританією зайшли в глухий кут через нездоланні розбіжності [8].

Таким чином, у випадку непрямой агресії зі сторони Німеччини Франція і Великобританія не хочуть на неї нападати, тому СРСР стає не непрямим, а прямим, справжнім агресором, союзником Гітлера.

Слід зазначити, що ряд істориків підтримують цей пакт як вимушений крок: Червона армія не була «готова» до війни, необхідний був час, щоб відтягнути початок війни. Сталін робив усе можливе, щоб вона почалася не в 1940 або 1941 році, а в 1942 чи в 1943.

Навіщо тоді треба було негайно вимагати коридори ще з 14 по 18 серпня 1939 р., а 19 серпня 1939 р. раптом усвідомити, що держава та Червона армія до війни не готові і треба війну відтягувати?

Однак вже на 1 вересня 1939 р. Червона армія мала 126 дивізій і 42 бригади (Німеччина – 51 і 3, Франція – 32 і 2, Великобританія – 25 і 19, Італія – 67, Польща – 30 і 12), 11167 літаків і 21100 танків (Німеччина – 4288 і 3419, Франція – 3959 і 3826, Великобританія – 5113 і 547, Італія – 2938 і 1390, Польща – 824 і 887), 55790 гармат і мінометів (Німеччина – 30679, Франція 26546, Великобританія – 13000, Італія – 20000, Польща – 5000) [16, с. 66].

Так навіщо було «відтягувати» війну та йти на злочинний зговір з Гітлером? Червона армія ще у 1939 р. мала більше всіх у світі особового складу, гармат, танків, літаків. Незрозуміло, навіщо коридори потрібні були Й. Сталіну? Тільки для того щоб зірвати переговори з Францією і Великобританією та знайти виправдання зговору з Гітлером чи визначити фальшиву тезу про те, що пакт з Німеччиною був укладений для «відтягування війни».

Хто ж перший почав зближення для підписання пакту – СРСР чи Німеччина? К. Типпельськірх вважає, що Радянський Союз порушив свою колишню стриманість, першим почав зондувати ґрунт у Берліні, що дозволило незабаром зробити висновок про його прагнення до взаємопорозуміння з Німеччиною [31, с. 13].

Є і протилежні думки, що першими порушили це питання німці [16, с. 63], хоча нині вже відомо, що в 1939 р. Німеччина, СРСР, Велика Британія і Франція вели між собою таємні та явні переговори [16, с. 60].

3 травня 1939 р. Наркомом іноземних справ СРСР замість М. Литвинова, який був євреєм і тому А. Гітлер з ним ніяких справ не бажав би мати, було призначено В. Молотова.

Незалежно від того, хто перший порушив питання про підписання пакту про ненапад – СРСР чи Німеччина, – швидше, підписати його хотів А. Гітлер, який вже мав план нападу на Польщу «Вайс» з датою його початку 26 серпня 1939 р. Правда, підписання польсько-англійського пакту про взаємодопомогу від 25 серпня та заява Італії про її неготовність до війни зумовлять чергове перенесення нападу на Польщу на 1 вересня [34, с. 10].

23 серпня 1939 р, коли зранку германська делегація покинула Берлін, вона не мала навіть проекту до пакту про ненапад. І вже на шляху в Москву в літаку І. Ріббентроп та його радник Ф. Гаус розробили цей проект, а о 22.00 23 серпня цей документ і таємний додаток до пакту були остаточно підписані [23, с. 140].

Таким чином, поспішав А. Гітлер, і йому сприяв Й. Сталін. Саме цим пактом А. Гітлер розв'язав собі руки для агресії. А без пакту не було б війни з Польщею, не було б Другої світової війни, не було б нападу на СРСР. Пакт про ненапад – це зговір А. Гітлера і Й. Сталіна про ведення спільної війни в Європі. Так Й. Сталін «рятував» світ від «коричневої чуми», допомагаючи пустити її в Європу.

25 серпня Польща і Великобританія приймають пакт про взаємодопомогу, а 30 серпня 1939 р в Польщі було оголошено мобілізацію, без урахування власних військових можливостей [34 с. 274].

У радянській, російській, вітчизняній історіографії існували та існують різні погляди на причини початку Другої світової війни. Так, С. Случ [28, с. 9] вважає, що війна почалася в результаті домовленості СРСР із Німеччиною. Його підтримує М. Симеяра [26, с. 86]. Н. Лебедева вважає, що 17 вересня 1939 р. СРСР порушив усі свої договори з Польщею і здійснив проти неї агресію [13, с. 215]. На думку О. Розанова [25, с. 112] і А. Орлова [20, с. 9], успішні дії Вермахту в Польщі та її швидкий розгром виявилися несподіваними для радянського керівництва, котре змушене було вживати заходів у відповідь та входити в Польщу.

Але які дії Червоної армії могли бути у відповідь, коли ще 23 серпня 1939 р. в таємному додатковому протоколі була заздалегідь намічена лінія в Польщі, до якої повинні наступати німецькі та радянські війська і де вони повинні зустрітися. Про це свідчить бесіда 18 вересня 1939 р. посла Німеччини Ф. Шуленбурга з Й. Сталіним, де останній нагадав, що ця лінія була визначена ще заздалегідь в Москві 23 серпня 1939 р. [16, с. 981]. Підтверджує цей факт Б. Соколов [29, с. 437], наголошуючи, що Польща була поділена заздалегідь по лінії трьох річок.

О. Вишлев, розрізняючи поняття «союз» і «дружба», наголошує, що в підписаних договорах між СРСР та Німеччиною про союз мови не йшло [21, с. 14].

А. Богатуров вважає договір від 28 вересня 1939 р. політичною помилкою. Тепер союз між Москвою та Берліном був оформлений повномасштабним державним договором [27, с. 369].

На думку А. Некрича, радянсько-германські відносини з вересня 1939 р. по листопад 1940 р. являли собою як би незавершений військово-політичний союз [19, с. 209].

Д. Волкогонов [4, с. 36], С. Волков, Ю. Ємельянов [3, с. 150] у своїх працях надто перебільшують загрозу радянським кордонам, у випадку якби Німеччина не дотримувалася пакту і напала на СРСР.

Навпаки, Вермахт, почавши 1 вересня 1939 р. операцію «Вайс» проти Польщі, вже з 3 вересня перебував у стані війни з Великобританією та Францією, яку вони йому оголосили. Німецьке керівництво неодноразово нагадувало СРСР про союзницькі обов'язки і вимагало початку бойових дій та вступу до Польщі Червоної армії відповідно до пакту про ненапад та додатку до нього. Після поділу Польщі в жовтні 1939 р. наступати на СРСР восени Німеччині не було сенсу, – грязь, мороз, сніг. Крім того, Вермахт не міг одночасно вести декілька великих наступальних операцій, тому що втратив майже всі стратегічні запаси, танки потребували заміни основних агрегатів. До 19 жовтня 1939 р. німці не мали жодних планів наступу на західні держави. Війська Червоної армії, що були виділені для ведення бойових дій у Польщі, мали два фронти, які налічували 2,4 млн. осіб, 5500 гармат, 6096 танків, 3727 літаків, тобто мали набагато більше сил і засобів, ніж Вермахт [22, с. 1]. План війни проти СРСР німці розроблять тільки в грудні 1940 р., визначивши дату нападу 15 травня 1941 р.

У будь-якому випадку пакт про ненапад був підписаний до 1949 р., а Й. Сталін «відтягнув війну» тільки до червня 1941 р. СРСР від війни пакт не захистив. У Гітлера була можливість провести тільки дві військові кампанії: першу – у Польщі в 1939 р., а другу – у Західній Європі в 1940 р., і йому для цього треба було два теплі сезони. Пакт для Гітлера не був перешкодою. Було зрозуміло, що війна між СРСР та Німеччиною неминуча, особливо після листопаду 1940 р. До червня 1941 р. СРСР прикривався тим, що його не прикривало і не могло прикривати. Договір мав тільки дві переваги: Радянський Союз тепер теж міг завдати Німеччині першим раптового удару і Й. Сталін зіштовхнув Францію і Велику Британію з Німеччиною. Але Й. Сталін не відтягнув початок Другої світової війни, а навпаки – його наблизив, відтягнувши тільки до 17 вересня 1939 р. момент вступу СРСР у війну проти Польщі. Український історик А. Трубайчук вважає пакт про ненапад між СРСР та Німеччиною початком Другої світової війни [32, с. 65]. М. Семиряга затримку зі вступом Червоної армії в Польщу пояснює необхідністю психологічної підготовки населення, побоюванням зіткнення з Великою Британією та Францією, необхідністю заспокоїти світову суспільну думку і очікуванням падіння Варшави [26, с. 86]. А. Мерцалов робить висновок, що 17 вересня 1939 р. Радянський Союз фактично вступив у війну на стороні Німеччини, тільки на 16 днів пізніше [17, с. 144]. Його підтримують А. Некрич [19, с. 133], Е. Дурачинський [69, с. 152] та ін.

Однак деякі дослідники вважають, що договір про дружбу і кордони від 28 вересня 1939 р. був прийнятий зі стороною, що воювала (Німеччина), а СРСР як нейтральна держава відійшов від нейтралітету і став на шлях співробітництва з Німеччиною [6, с. 104].

Крім того, ряд науковців вважають, що СРСР не воював взагалі проти Польщі, а ввів туди війська, щоб захистити своїх «братів», західних українців та білорусів [6, с. 90]. Автор цієї статті не погоджується з ними. Про те, що це була війна, свідчать багато фактів. З 18 вересня 1939 р. всі засоби масової інформації СРСР повідомляли про радянсько-польську війну, друкувалися військові зведення з фронтів. Віддаючи наказ військам, Нарком оборони та Начальник Генерального штабу вимагали рішучого наступу з метою блискавичним ударом розбити війська Польщі [11, с. 59]. В. Молотов, виступаючи на Сесії Верховної Ради СРСР, після закінчення війни, заявляв, що виявилось достатнім короткого удару по Польщі зі сторони спочатку німецької, а потім Червоної армії [5, с. 3]. Червона армія втратила в Польщі 1173 особи вбитими, 2002 – було поранено, а 302 особи пропало без вісті [21, с. 105–106].

Й. Сталін відверто висловився перед нападом на Польщу, що непогано було б у результаті розгрому Польщі поширити соціалістичну систему на нові території та населення [12, с. 11].

У результаті спільних дій з Німеччиною проти Польщі СРСР отримав територію 196 тис. км. (50, 4 % території Польщі) з населенням близько 13 млн. осіб [16, с. 103].

Зі сторони СРСР та Німеччини було порушено міжнародне право, а саме: встановлення радянсько-германського кордону в Польщі без її згоди; зміна території Литви без її повідомлення; планування антипольських акцій та домовленості про насильницьке переселення населення Польщі [1, с. 19].

Таким чином, 23 серпня 1939 р. в Москві між Німеччиною та СРСР був підписаний пакт про ненапад строком на 10 років і таємний додатковий протокол до нього, які знищували польську державу. При цьому таємний додатковий протокол до пакту був ініціативою СРСР та поступкою зі сторони Німеччини [16, с. 67]. Але Польща була пов'язана з Францією та Великою Британією договорами про спільну допомогу, тому розподіл Польщі неминуче вів до європейської війни, але призвів до світової. Дійсно, через 8 днів після підписання пакту, 1 вересня 1939 р., почалася Друга світова війна, яка була прямим і неминучим наслідком досягнутої у Москві угоди, хоча для Китаю, Ефіопії, закарпатських українців вона почалася раніше, а для США пізніше, у грудні 1941 р.

Після поразки Польщі з'являються спільні кордони між СРСР та Німеччиною, що стало причиною раптового нападу на СРСР у 1941 р.

Чому в Радянського Союзу не було виходу, чому був підписаний пакт, який «рятував країну», давав час «відтягнути війну», розриваючи при цьому Польщу?

Виходить, що СРСР і в 1941 р. до оборони не був готовий, і в 1939 р. захищатися був не здатний, тому і підписав Радянський Союз пакт про ненапад, щоб «відтягти час». Як же в Радянському Союзі відтягали війну? 23 серпня 1939 р. був підписаний з Німеччиною пакт, а через тиждень війна, в яку через 16 днів вступає СРСР.

Відтягнувши напад на Польщу на 16 днів, СРСР всю провину за її розв'язання звалить на Німеччину. Згідно з додатковим таємним протоколом до пакту Європа ділиться між Німеччиною та СРСР.

Спочатку Радянський Союз та Німеччина захоплюють Польщу, потім СРСР робить спробу захопити Фінляндію, а Німеччина – Данію та Норвегію. Далі СРСР приєднує Литву, Латвію, Естонію, а Німеччина окупує Бельгію, Голландію, частину Франції. Потім Радянський Союз приєднує Бессарабію та Північну Буковину, а Німеччина захоплює Югославію та Грецію.

Проте Радянський Союз пропагував себе «нейтральною державою», яка відтягувала війну. Пізніше заговорили про те, що Радянський Союз здійснював «визвольні походи» у 1939 – 1941 рр., і так «здійснював», що 14 грудня 1940 р. був виключений з Ліги Націй як агресор [34, с. 279].

Роблячи висновки через 70 років після початку Другої світової війни, вважаю, що якби СРСР не підписав пакт і додатковий таємний протокол до нього з Німеччиною, Друга світова війна не почалася б.

Саме ці два документи не відсунули війну в часі та просторі, а наблизили її, від котрої потім Радянський Союз більше всіх постраждає.

Всім було відомо, що напад на Польщу А. Гітлер міг здійснити тільки у разі згоди Й. Сталіна. Саме підписанням пакту А. Гітлеру були розв'язані руки для агресії.

Я погоджуюся з видатним англійським істориком Л. Гартом, який писав: «І хоча на Нюрнберзькому процесі стверджували, що винуватцем розв'язання війни та всіх її наслідків є гітлерівська агресія, однак це було просте і поверхневе пояснення» [14, с. 25]. На мою суб'єктивну думку як історика та військового, у початку Другої світової війни, крім нацистської Німеччини, винні Італія та Японія, окремі особи, уряди, що були честолюбними, жадібними до влади та підтримували політику А. Гітлера.

Винні були Велика Британія та Франція, які наївно вважали, що зможуть скоріше сприяти вирішенню всіх спірних питань політикою умиротворення, хоча бачили, що А. Гітлер, починаючи з 1935 р., не рахувався ні з яким правом людського і національного існування. Його акції не натикались на опір європейських держав, тому він діяв усе сміливіше.

На одну сходинку з Німеччиною як винуватцем початку Другої світової війни я ставлю СРСР, що й хочу довести у своїй статті, спираючись на різні факти. Проте слід зазначити, що всі європейські держави вели брудну політику з метою натравити одна на одну. І тільки, видно, бог врятував СРСР, проти якого виступали всі країни Європи і не хотіли з ним мати ніяких справ, що так все сталося.

Відомо, що ще на Другому з'їзді народних депутатів СРСР у грудні 1989 р. був засуджений пакт Молотова – Ріббентропа, що призвів до початку Другої світової війни.

В липні 2009 р. комітет з демократизації парламентської асамблеї ОБСЄ у Вільнюсі прийняв резолюцію, в якій покладається рівна історична відповідальність на німецький нацизм і радянський соціалізм як тоталітарні режими, що винні в масових репресіях та депортаціях. Комітет оголосив 23 серпня – день підписання пакту Молотова – Ріббентропа у 1939 р. – міжнародним днем пам'яті жертв сталінізму та нацизму. А від Росії як члена ОБСЄ комітет вимагає відмовитися від демонстрацій на славу «радянського минулого» та позбавитися від структур, які «прикрашають історію».

Проте російський парламент засудив дії ОБСЄ.

А чому? Комітет з демократизації Парламентської асамблеї ОБСЄ констатував злочинний характер сталінського режиму та його відповідальність поряд із гітлерівським за розв'язання Другої світової війни. Це ж підтверджують факти й документи. Адже нова Росія не має з тоталітарним режимом нічого спільного? А може, російський парламент має зв'язок з комуністичним минулим?

Проте, на жаль, в Росії нині відбувається ресталінізація і все більше у відвертіших формах відтворюється сталінський історичний стереотип. Фактично Росія почала ідеологічну війну навколо минулого. Так, у державі створена комісія по боротьбі з фальсифікаторами історії, яку очолив секретар президентської адміністрації М. Нарішкін, та прийнятий «Закон С. Шойгу» – міністра МНС Росії по боротьбі з фальсифікаторами, який вже діє. Саме він призначений для виконання чітко сформульованих зовнішньополітичних завдань.

Так, у Міністерстві оборони Росії створено офіційний сайт «Історія проти брехні та фальсифікації», на якому полковник С. Ковальов, кандидат історичних наук, у статті «Вигадки та фальсифікації в оцінці ролі СРСР напередодні та з початком Другої світової війни» робить винуватцем Другої світової війни Польщу, до якої німці ставили «помірні територіальні вимоги» – віддати вільне місто Данциг, більшість населення якого становили німці, які щиро бажали возз'єднатися з історичною батьківщиною, включивши місто до Рейху. Також Німеччина вимагала від Польщі спорудити екстериторіальне шосе та залізничну магістраль – «польський коридор», який би з'єднав Східну Пруссію та Німеччину, але поляки цього не зробили. Тобто полковник піддав ревізії рішення Нюрнберзького трибуналу, згідно з яким винуватцем Другої світової війни названа Німеччина.

Мета статті С. Ковальова: обґрунтувати з низів історичними прикладами територіальні претензії сучасної Росії до сусідів, встановити «історичну справедливість», підготувати базу, коли можливо буде офіційно заявити територіальні претензії до Казахстану, де в північній частині переважає російськомовне населення, до українського Криму, до Литви, через яку відділена Калінінградська область Росії «литовським коридором», тому в Литві треба

провести шосейну дорогу і надати їй статус екстериторіальної. Така ж картина з Придністров'ям, що відділена від Росії «українським коридором».

В Росії зміцнюються тенденції, коли державні вожді визначають не тільки майбутнє, втручаючись у внутрішні справи інших держав, але й минуле, заявляючи, що багатьох подій, про які кажуть, ніколи не було. І це зветься в Росії «захистом державних інтересів Російської Федерації». Хоча Д. Медведєв і В. Путін не є істориками, але чомусь серйозно вважають що, коли це все оголосити указами, законами, розміщенням в Інтернеті, а може здійснити силою зброї, то тоді в Росії й повірять, що пакту Молотова-Ріббентропа, додаткового таємного протоколу до нього, договору про дружбу і кордони між СРСР та Німеччиною та інших подій ніколи не було. І це все робиться в односторонньому порядку, хоча керівники Росії, юристи за освітою, добре знають римське право, згідно з яким треба «вислухати обидві сторони».

В Росії стверджується своє право на односторонню абсолютну діяльність у тлумаченні будь-яких фактів. Росія завжди права, от і все. Навіщо переписувати трагічні суперечливі сторінки, давати свою одновимірну версію та нав'язувати її не тільки власному суспільству, але й іншим країнам? Причому модель нової сторінки історії по-російськи – це викривлена та міфологічна модель, що повертає до радянської історії, яка була не наукою, а ідеологією та виконувала замовлення партійного керівництва. Прикро через те, що Росія має цілу плеяду видатних вчених-істориків, майже всі архіви колишнього СРСР, які ще з багатьох проблем закриті. Ясна річ, що це все розраховано на молодь, яка не пам'ятає тих часів, тому знов, як в СРСР, Росія хоче її виховувати тільки на героїчних традиціях «свого народу», історії, яка тільки й була «героїчною».

Тому населенню України треба бути свідомим, пильним, знати вітчизняну історію, здобувати з неї уроки та не залежати «ідеологічно» від Росії. Серед усіх мешканців нашої держави, в країні в цілому повинна бути злагода – тільки тоді ми зможемо побудувати для всіх процвітаючу Україну.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бережков В. Просчет Сталина // Международная жизнь. – 1989. – № 8. – С. 6–19.
2. Вишлев О. Накануне 22 июня 1941 г. Документальные очерки. – М., 2001.
3. Волков С., Емельянов Ю. До и после секретных протоколов. – М., 1990.
4. Волкогон Д. Триумф и трагедия. Политический портрет И.В. Сталина. Кн. 2. Ч. 1. – М., 1989.
5. Год кризиса, 1938–1939. В 2 т. – М., 1990. – Т. 1.
6. Дурачинский Э. Польша в политике Москвы 1939–1941 гг. Факты, гипотезы, вопросы // Война и политика, 1939–1941. – М., 1999.
7. Дюпюи Э., Дюпюи Т. Всемирная история войн. – С.Пб., 1998.
8. Известие, 27 августа 1939.

9. Исторический архив. – 1962. – № 2. – С. 17.
10. История Великой отечественной войны Советского Союза. – М., 1961. – Т. 1.
11. Катынь: Пленники необъявленной войны. – М., 1997.
12. Коминтерн и Вторая мировая война. Ч. 1. – М., 1991.
13. Лебедева Н.С. Катынь. Март 1940 – сентябрь 2000: Расстрел. Судьба живых. Эхо Катыни. – М., 2001.
14. Лиддел Гарт Б. Вторая мировая война. – М., 2002.
15. Лукес Н. Чехословакия между Сталиным и Гитлером. – Нью Йорк, 1996.
16. Мельтюхов М. Упущенный шанс Сталина – М., 2002.
17. Мерцалов А. Сталинизм и война: из непрочитанных страниц истории (1930–1990 гг.). – М., 1994.
18. Месенджер У. Энциклопедия войн XX века, – М., 1991.
19. Некрич А. 1941, 22 июня. – М., 1995.
20. Орлов А. Германия: август 1939 – июнь 1941 г. – М., 1991.
21. РГВА Ф 350840 оп. 1. Спр. 24. Арк. 105-106.
22. РГВА Ф 37977 оп. 1. Спр. 722 Арк. 1.
23. Риббентроп И. Между Лондоном и Москвой: пер. з нем. – М., 1996.
24. Риббентроп И. Перед войной // Новое время. – 1994. – № 34. – С. 29–34.
25. Розанов Г. Сталин, Гитлер. Документальный очерк советско-германских дипломатических отношений 1939–1941 гг. – М., 1991.
26. Семиряга М. Тайны сталинской дипломатии 1939–1941. – М., 1992.
27. Системная история международных отношений: в 4 т. – Т. 1: События 1918–1945. – М., 2000.
28. Случ С. Внешнеполитическое обеспечение польской компании и Советский Союз // Международные отношения и страны Центральной и Юго-Восточной Европы в начале Второй мировой войны. – М., 1990.
29. Соколов Б. Сто великих войн. – М., 2001.
30. Сталин И. Вопросы ленинизма. – М., 1945. Изд. 11.
31. Типпельскирх К. История Второй мировой войны. – М., 2001.
32. Трубайчук А. Пакт о ненападении: была ли альтернатива Второй мировой войне. – К., 1990.
33. Флайшхауер Н. Пакт, Гитлер, Сталин и инициатива германской дипломатии 1938–1939: пер. с нем. – М., 1990.
34. Якобсен Г., Тейлор А., Вторая мировая война: пер. с нем. и англ. – М., 1995.